

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Sloterdijk II
Westpoort**

BO 11-038 Amsterdam 2011

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Rijk	7
2.3 Provincie Noord-Holland	7
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	8
3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie	9
3.1 Geomorfologie en bodem	9
3.2 Historie algemeen	9
3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied	10
3.3.1 Het IJ	10
3.3.2 Aanleg van het Noordzeekanaal en inpoldering van het IJ	11
3.3.3 Ontwikkeling bedrijventerreinen en spoorwegen	13
3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied	16
3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)	16
3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied	16
3.4.3 Bodemopbouw	18
3.5 Conclusie: verwachtingsmodel	18
4 Archeologische verwachtingskaart	19
5 Archeologische beleidskaart	21
Conclusie	23
Bronnen	24
Appendix I: beleidsvarianten, stroomschema	25
Appendix II: vindplaatsen	27

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van de Dienst Ruimtelijke Ordening een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het bestemmingsplangebied Sloterdijk II, Westpoort. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied, dat gelegen is in de voormalige Groote IJpolder, in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn. Een dergelijk bureauonderzoek past binnen de verplichting van gemeenten om conform de Monumentenwet beleid te ontwikkelen ten aanzien van het behoud cq documentatie van die overblijfselen bij bouwontwikkeling.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch topografische ontwikkeling van het IJ en de Groote IJpolder. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de omgeving van het plangebied. De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen.

Op de archeologische verwachtingskaart (p. 19, 20) wordt één zone weergegeven met een lage archeologische verwachting. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, waarin de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg zijn vastgelegd.

De beleidskaart (p. 21, 22) bestaat uit één beleidszone met een uitzondering van archeologisch veldwerk voor alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

In opdracht van de Dienst Ruimtelijke Ordening heeft BMA een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten behoeve van het bestemmingsplangebied Sloterdijk II, Westpoort.

Het bureauonderzoek geeft een overzicht van bekende of verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hierbij is gebruik gemaakt van historisch kaartmateriaal, relevante publicaties en archiefbronnen in samenhang met archeologische informatie over al bekende vindplaatsen in het plangebied en omgeving. Deze informatie is samengevat in een archeologisch verwachtingsmodel op basis waarvan de beleidsregels voor erfgoedzorg worden vastgelegd ten behoeve van het bestemmingsplan.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) die inzichtelijk maakt of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Sloterdijk II bestaat uit een westelijk en een oostelijk afzonderlijke delen. Het westelijk deel wordt begrensd door de Seineweg in het westen, door het zuidelijk talud van de spoorlijnen richting Haarlem/Zaanstad in het zuiden, door de Kastrupstraat in het oosten en door de Basisweg in het noorden. Het oostelijk deel wordt begrensd door de Radarweg in het westen, de spoorlijn in het zuidoosten en de Gyroscop- en Donauweg in het noorden.

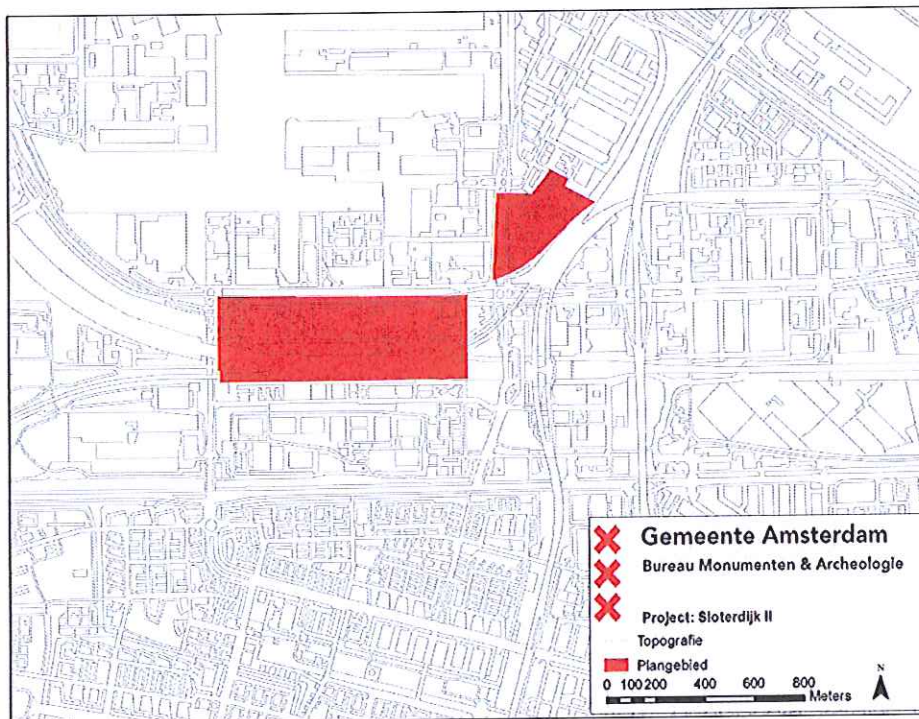
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever Dienst Ruimtelijke Ordening
Contactpersoon De heer A. van Luijk
Adres Postbus 2758
Postcode / plaats 1000 CT Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	B
ARCHIS meldingsnr.	46896	ARCHIS afmeldingsnr.	36269
X-coördinaat NW	116.304	Y-coördinaat NW	489.489
X-coördinaat NO	117.681	Y-coördinaat NO	489.968
X-coördinaat ZO	117.321	Y-coördinaat ZO	489.109
X-coördinaat ZW	116.304	Y-coördinaat ZW	489.109

Locatie

1 Plangebied Sloterdijk II

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving. Het beleid voor het archeologisch erfgoed heeft dan ook veel raakvlak met dat van de ruimtelijke ordening. Voor optimale integratie van de archeologie in de ruimtelijke ordening heeft het rijk o.a. de Monumentenwet 1988 en de Wet ruimtelijke ordening aangepast.

2.2 Rijk

Om het bewustzijn van het Europese erfgoed te vergroten hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de voorwaarden om dit te bereiken is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties beschikbaar blijft.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (*in situ*) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bijvoorbeeld door middel van technische maatregelen of planaanpassing) geen optie is, dan worden archeologische resten opgegraven (behoud *ex situ*). De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van het archeologisch onderzoek.

In de Monumentenwet is een bepaling opgenomen dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige, dan wel te verwachten archeologische waarden.¹ Ook bevat de Monumentenwet een verplichting om toevalsvondsten te melden (de zgn. meldingsplicht).²

2.3 Provincie Noord-Holland

Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie Noord-Holland de structuurvisie, de leidraad landschap en Cultuurhistorie en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW).³ Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening Structuurvisie in acht te nemen. Op de CHW zijn o.a. archeologisch verwachtingsvolle gebieden opgenomen. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben. Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK) van het rijk. Op de AMK staan de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

¹ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde (art. 1 Monumentenwet)

² Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988

³ Provincie Noord-Holland, 2010

2.4 Gemeente Amsterdam

De gemeente Amsterdam vindt het belangrijk dat archeologie vroegtijdig in ruimtelijke ordeningsprocessen wordt geïntegreerd.⁴ Hiermee worden twee doelen gediend. Ten eerste een efficiënte voortgang en kostenbeheersing van bouwprocessen. En ten tweede een kwalitatief goed en stadsbreed uniform beheer van het archeologische erfgoed.

Op basis van de resultaten uit het archeologisch bureauonderzoek wordt bepaald of in het bestemmingsplan regels met betrekking tot archeologie moeten worden opgenomen. De Monumentenwet biedt een tweetal mogelijkheden (artikelen 39-40) die BMA heeft uitgewerkt in de modelregels archeologie.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden in een bestemmingsplan wordt geregeld met een omgevingsgunning als bedoeld in artikel 2.1 lid 1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht. Aan een omgevingsvergunning zijn bouwregels verbonden: die bepalen dat in het belang van de archeologische monumentenzorg de aanvrager van een omgevingsvergunning een archeologisch rapport met selectiebesluit dient te overleggen. Daarnaast kan in het bestemmingsplan worden opgenomen dat een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd voor het uitvoeren van aanlegwerkzaamheden.

Aan een omgevingsvergunning kunnen voorschriften worden verbonden. Dit houdt in dat aan de vergunning de verplichting wordt gekoppeld om technische maatregelen tot behoud te treffen, om de archeologische resten op te graven of om de werkzaamheden te laten begeleiden door een archeoloog.

De bouwregels en de omgevingsvergunning voor aanlegwerkzaamheden bevatten daarnaast uitzonderingen die duidelijk maken in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. In Amsterdam gelden elf beleidsvarianten, zoals de uitzondering van archeologisch onderzoek bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de of 20ste eeuwse ophogingen (Appendix: beleidsvarianten). In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot zes varianten voor.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de uitvoering van archeologisch onderzoek is door het ministerie van OCW de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) opgesteld. De KNA gaat uit van een gefaseerde aanpak. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een Bureauonderzoek, een Inventariserend Veldonderzoek, een Archeologische Opgraving (AO) en een Archeologische Begeleiding (Appendix: stroomschema).

Het inventariserend veldonderzoek is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een opgraving wordt uitgevoerd wanneer er sprake is van een vindplaats met waardevolle archeologische resten. Een archeologische begeleiding houdt in dat de bouwingreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied worden vrijgegeven.

Voor archeologisch veldonderzoek is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. Het laten opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

⁴ BMA, 2005

3 Historisch-topografische en archeologische inventarisatie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam is in grote mate bepaald door de landschapsvorming in het Holocene. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste toen een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote pakketten veen groeiden in de kuststreek. Dit Hollandveen bevindt zich in de huidige ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m + NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd vanwege grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied. Aangezien de waterhuishouding een cruciale rol speelde bij de veenontginningen, begon tegelijkertijd de aanleg van het stelsel van (zee)dijken ter bescherming van het nieuwe bouw- en akkerland. Later, in de 17de en 18de eeuw, volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

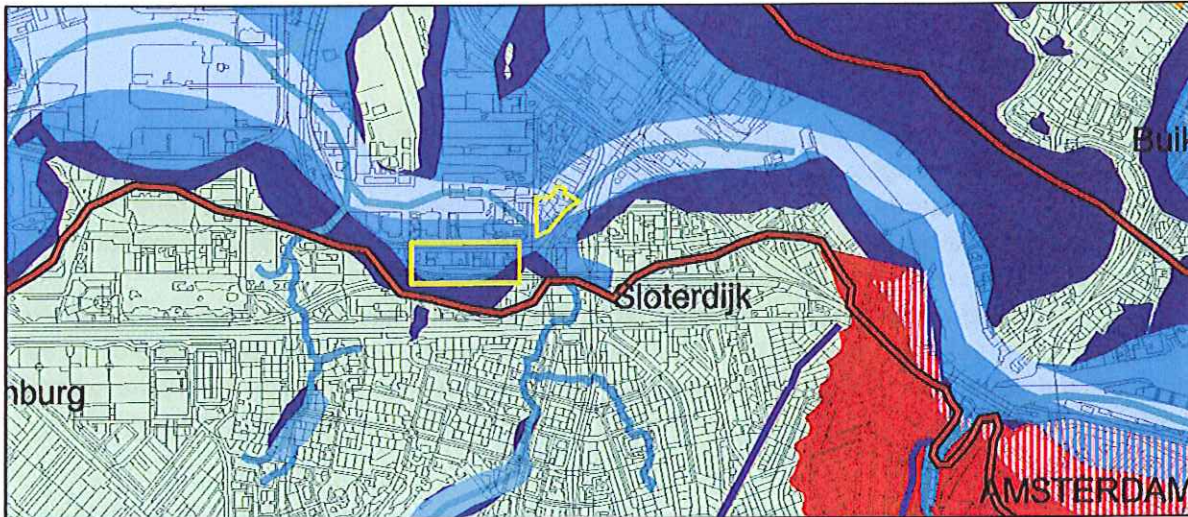
De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu archeologisch bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn oudere vindplaatsen aanwezig met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De oudste bouwsporen, uit de 12de en 13de eeuw, zijn teruggevonden aan de Nieuwendijk / Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling als verdedigingswerk die in het laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Geldersekade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) kwamen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijk deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht ontstonden naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en West in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie van het plangebied

Voor deze historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de kaart van Braakensiek (ca. 1885), de Chromotopografische Kaart (ca. 1900), de kaarten van Publieke Werken uit 1952 en 1961 en een recente reconstructie van de voormalige kustlijn van het IJ door De Bont.⁵

2 Het plangebied (geel omlijnd) weergegeven binnen een reconstructie van de middeleeuwse ontwikkeling van het IJ waarbij de oorspronkelijke smalle waterloop (zeer lichtblauw) zich door stormvloed in de 12de eeuw (lichtblauw) en 14de eeuw (donkerblauw) verbreedde, met de zeedijk (rood) uit ca. 1350 (De Bont 2004, kaart 3)

3.3.1 Het IJ

De onderzoekslocatie Sloterdijk II bevindt zich in de Groote IJpolder. Voordat de IJpolders in de jaren '70 van de 19de eeuw werden drooggelegd, waren ze onderdeel van het stroomgebied van het IJ. De huidige loop van het IJ was het resultaat van landschappelijke ontwikkelingen in de 12de eeuw. Tijdens stormvloed in die periode werd ondermeer de veenrug tussen het Oer-IJ en het Almere, het huidige IJsselmeer, weggeslagen en werd het oorspronkelijke smalle IJ aanzienlijk breder door veenafslag (afb. 2).

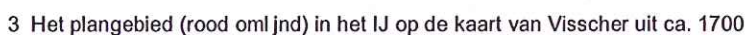
Vanaf de Middeleeuwen tot aan het einde van de 19de eeuw was het IJ de belangrijkste vaarroute tussen Amsterdam en Haarlem. Vooral werd in toenemende mate gebruik gemaakt van het IJ voor het transport en de overslag van goederen in de Amsterdamse haven die zeeschepen aanvoerden via de Zuiderzee en de vaargeulen langs Pampus.⁶ Na een periode van economische recessie ontwikkelde koning Willem I begin 19de eeuw een reeks van handelsmaatregelen die voor een impuls voor de haven moesten zorgen. Een probleem was dat de haven en de toevoerweg ondanks veelvuldig baggeren dichtslibden. Het werd voor grotere zeeschepen moeilijker en tijdrovender om de Amsterdamse haven te bereiken, zeker in beladen toestand. Om te voorkomen dat de haven- en handelsactiviteiten zich verplaatsten naar Den Helder werd in 1819-1824 het Groot Noordhollandsch Kanaal tussen Amsterdam en Den Helder aangelegd.⁷ Al na 25 jaar echter bleek de capaciteit, vooral de diepte, van het 80 km. lange kanaal onvoldoende voor het groeiende tonnage van de zeeschepen. In 1851 werd Den Helder officieel tot inklaringshaven verklaard: zeeschepen konden hun lading bestemd voor Amsterdam in Den Helder lossen zodat die door binnenschepen naar Amsterdam kon worden vervoerd.⁸

⁵ Bont 2004, kaart 3

⁶ Schmall 1987, 68

⁷ Schmall 1987, 120

⁸ Wagenaar 187,160

Groote IJ-polder

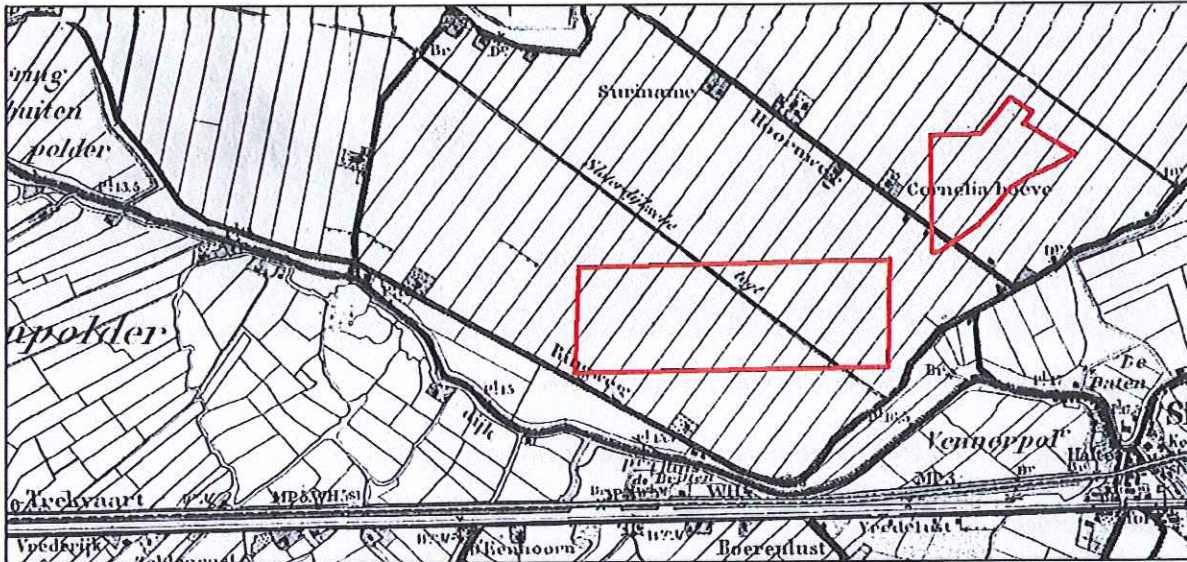
Om de Amsterdamse haven bereikbaar te houden werd toen een plan voor een veel kortere verbinding met de zee gehaald uit de kast gehaald dat al vóór de aanleg van het Groot Noordhollandsch Kanaal was ontwikkeld.⁹ Dit bestond eruit dat de duinen in het westen zouden worden doorgraven met een kanaal en de dichtslibbende IJ-mond naar de Zuiderzee zou worden afgedamd. Dit Noordzeekanaal werd uiteindelijk tussen 1865 en 1876 aangelegd door een vaargeul uit te sparen bij de drooglegging van tien polders in het oude stroomgebied van het IJ, waaronder de Groote IJpolder (afb. 4).¹⁰

⁹ Wagenaar 1987, 160

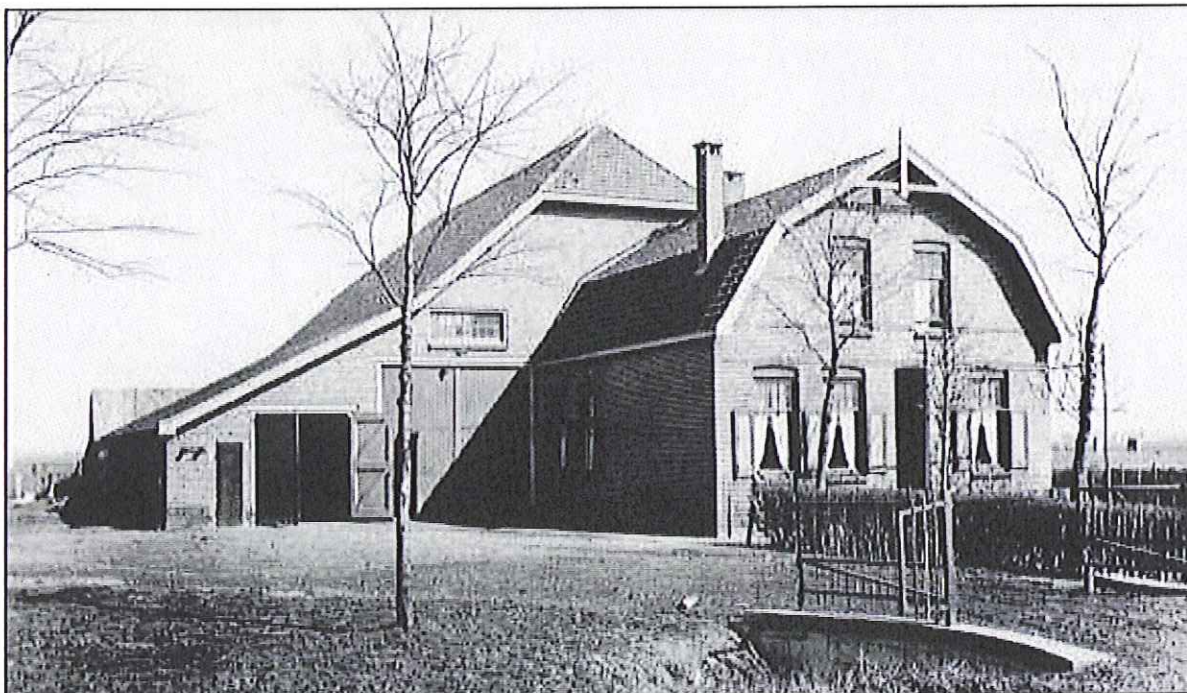
¹⁰ Jansen 1962, 89

De polders werden door de Amsterdamse Kanaal Maatschappij (AKM) drooggelegd en vanaf 1875 in fases geveild en door particulieren gekocht. Het land werd overwegend in gebruik genomen als landbouwgebied. Langs de Ringweg (afb. 5), later Overbrakerweg (afb. 7) en de wegen door de polder werden boerderijen gebouwd: in de naaste omgeving van beide delen van het plangebied stonden de hoeves Aurora, Hillegonda, Cornelia en Suzanna (afb. 5, 6, 7, 8).

5 Het plangebied in de Groote IJpolder op de Chromotopografische kaart uit ca. 1900

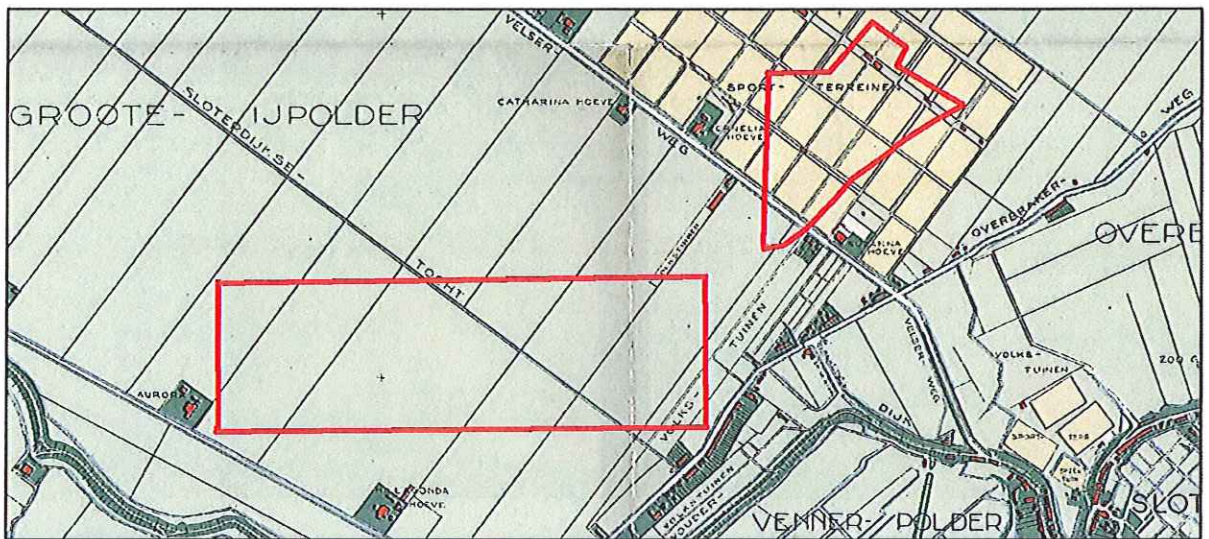
Reeds in 1913 nam de gemeenteraad een voorstel aan om het westelijk deel van de Groote IJpolder aan te wijzen voor toekomstige havenuitbreiding. In 1918 begon de aankoop van grond in de Groote IJpolder door de gemeente Amsterdam met het oog op deze havenuitbreiding.¹¹ Nog in de jaren '30 werd het deel van de Westhaven ten noorden van het voormalige eiland Den Hoorn aangelegd.

6 Het plangebied in gebruik als akkerland achter Hoeve Aurora in 1932 (foto SAA, vgl. kaart Publieke Werken 1952, afb. 7)

¹¹ Jansen 1962, 91

3.3.3 Ontwikkeling bedrijventerreinen en spoorwegen

7 Het plangebied in de Groote IJpolder op de kaart van Publieke Werken uit 1952

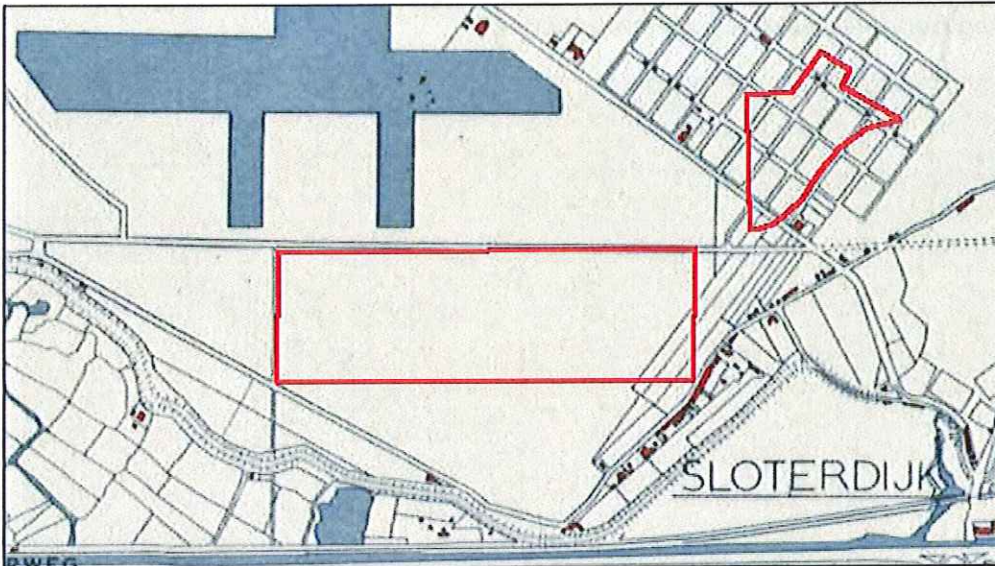
Het plangebied Sloterdijk II lag tot halverwege de 20ste eeuw buiten de stad en dit deel van de polder was nog landelijk gebied. In de tweede helft van de dertiger jaren werd in het oostelijk deel van het plangebied het sportpark Velsersweg aangelegd. Op een kaart van Publieke werken uit 1952 (afb. 7) zijn de sportvelden te zien maar zijn de eind 19de- / begin 20ste-eeuwse boerderijen merendeels nog in bedrijf.

8 De Suzanna Hoeve met links de toegang tot de net aangelegde sportvelden op een foto uit 1939 (SAA)

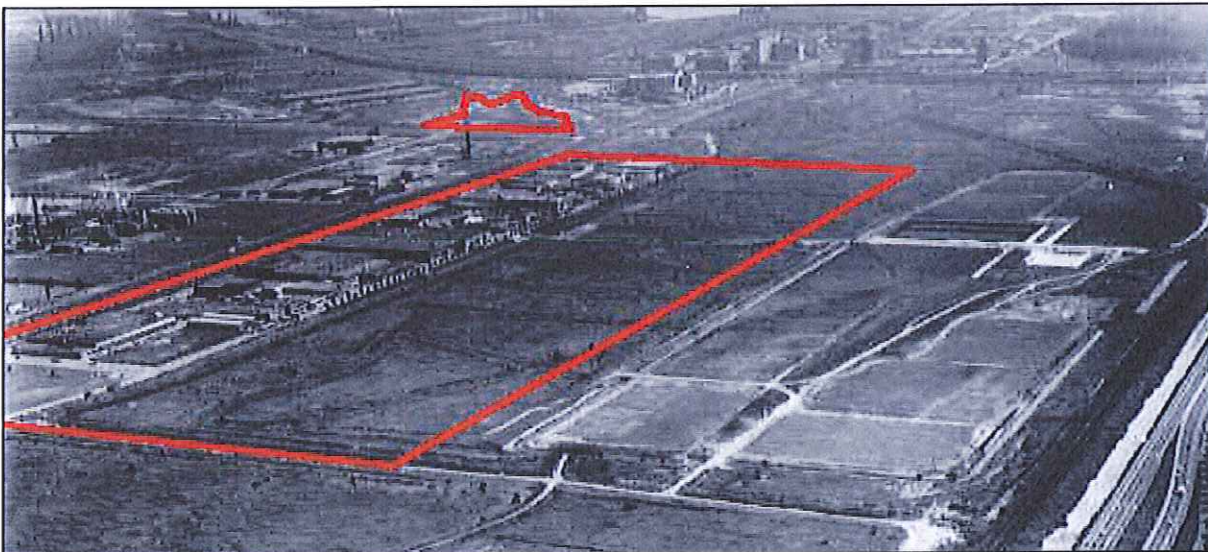
In het Algemeen Uitbreidingsplan voor Amsterdam (1935, herzien 1938 en 1939) werden de polders ten westen van de stad bestemd voor de vestiging van industrie en de aanleg van Westelijke Tuinsteden. De Groote IJpolder kreeg vooral een industriële- en bedrijfsbestemming. Aan het agrarisch gebruik van het plangebied kwam na 80 jaar in 1959-1961 een einde toen de in de jaren '30 in de Groote IJpolder aangelegde Westhaven naar het zuiden werd uitgebreid met de aan het plangebied grenzende Main- en Moezelhaven¹².

¹² Misset 2009, 325

9 Het plangebied als opgespoten land ten zuiden van de Main- en Moezelhaven op de kaart van Publieke Werken uit 1961

Op een kaart uit 1961 (afb. 9) zijn genoemde havens aangelegd, zijn de boerderijen gesloopt, is de 19de-eeuwse infrastructuur verdwenen en staan de tracés van de Seineweg en Basisweg aangegeven. Het terrein was inmiddels opgehoogd met zand uit de nieuw gegraven havens. In de jaren '60 werd in het noordelijk deel van het westelijk plangebied tussen de Basisweg in het noorden en de Rhoneweg in het zuiden, op een ophogingslaag van minimaal 5 meter zand, het bedrijventerrein Sloterdijk II aangelegd (afb. 10, 12).

10 Het plangebied met het net aangelegde bedrijventerrein in het noorden op een luchtfoto uit 1972 (foto SAA)

Begin jaren '60 werd ook een begin gemaakt met de aanleg van het oostelijk deel van het bedrijventerrein Sloterdijk II ter plaatse van de sportvelden. Een plan om door dit gebied vanaf de Beringhaven (de oostelijke arm van de Westhaven) een kanaal te graven naar de Vlothaven en Mercuriushaven in het Westen, het zgn. Basiskanaal, vond geen doorgang¹³ en in 1962-63 ontstond het eerste deel van de noord-zuid verbinding langs de Westhaven, aanvankelijk Gyroscopweg, later Radarweg geheten. Het plangebied werd eind jaren '70 en begin jaren '80 bebouwd (afb. 11).

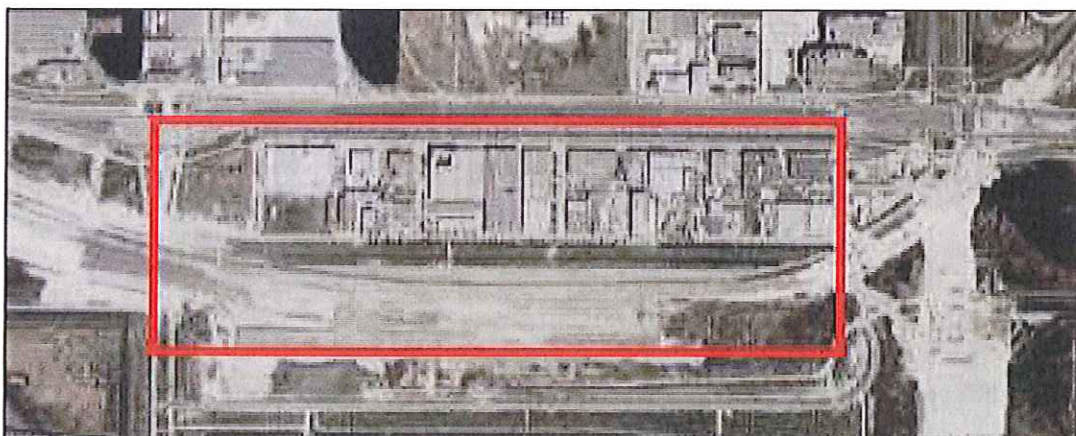
¹³ Knap 1961, 125; Bakker 1999, 281

11 Het oostelijk plangebied in 1980: het deel ten zuidoosten van de nog niet aangelegde Donauweg is in 1979 bebouwd (luchtfoto SAA)

De ontwikkelingen in het zuidelijk deel van het westelijk plangebied houden verband met de grote veranderingen en uitbreidingen van het spoorwegnet. Tot 1980 lagen ten noordwesten van Amsterdam twee spoorlijnen: de lijn naar Haarlem langs de Haarlemmertrekvaart, 500 meter ten zuiden van het plangebied en de lijn naar Zaandam langs de Nieuwe Hemweg en over de voormalige Hembrug, 600 meter ten noordoosten van het plangebied (afb. 4).¹⁴

Begin jaren '80 werd het spoorwegemplacement ten zuiden van de Rhoneweg aangelegd en het naastgelegen nieuwe Station Sloterdijk (afb. 12). Hier kwamen tussen 1983 en 2003 achtereenvolgens verschillende spoorlijnen op elkaar aan te sluiten: 1. de Hemspoorweg naar Zaandam die langs de westkant van de Westhaven moest worden geleid naar de in 1983 geopende Hemtunnel ter vervanging van de te slopen oostelijker gelegen Hembrug, 2. de naar het noorden verlegde spoorlijn naar Haarlem (1985), 3. de westelijke Ringspoorbaan (1986) en 4. de Schiphollijn (1986, sinds 2004 via de Hemboog langs station Sloterdijk).¹⁵

12 Het oostelijk plangebied in 1980 tijdens de aanleg van het spoorwegemplacement en rechts, net buiten het plangebied, het nieuwe station Sloterdijk (luchtfoto SAA)

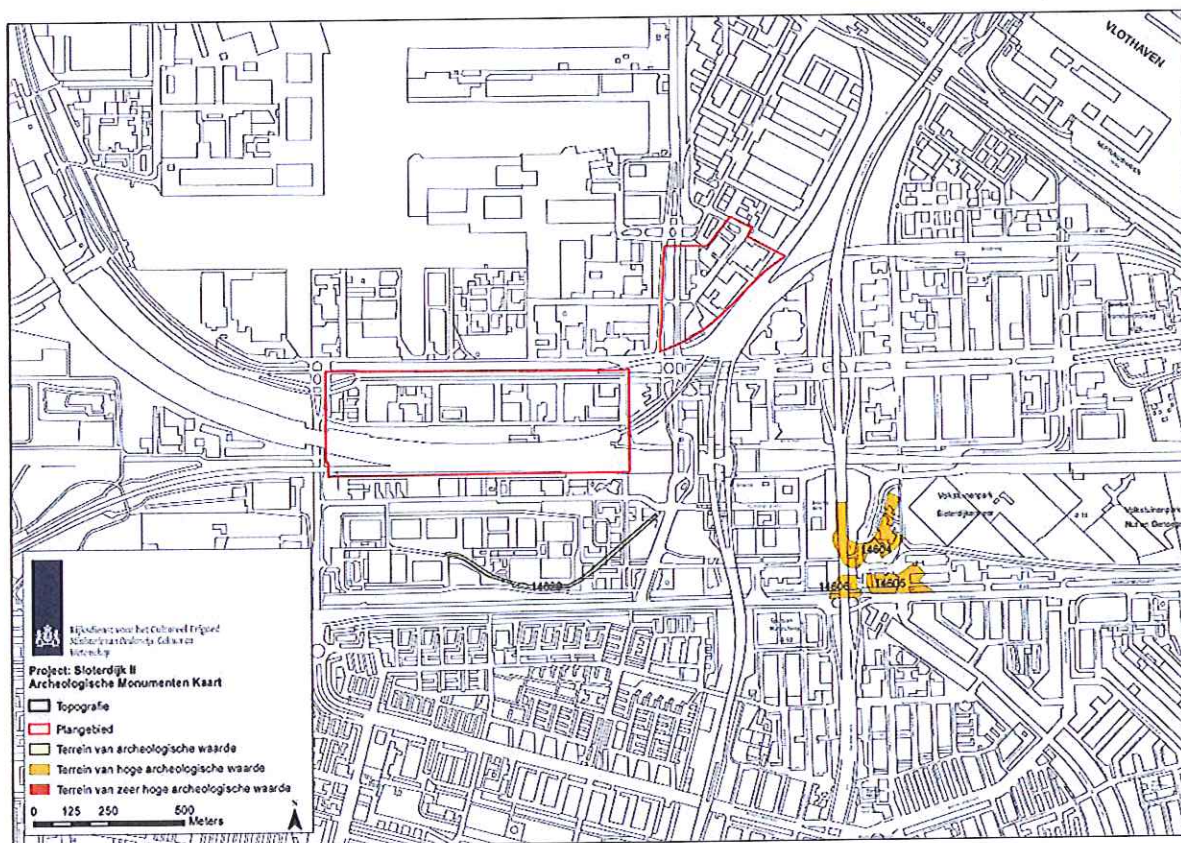
¹⁴ Knap 1961, 128

¹⁵ Bakker 2004, 12,13

3.4 Archeologische inventarisatie van het plangebied

3.4.1 Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en Cultuur Historische Waardenkaart (CHW)

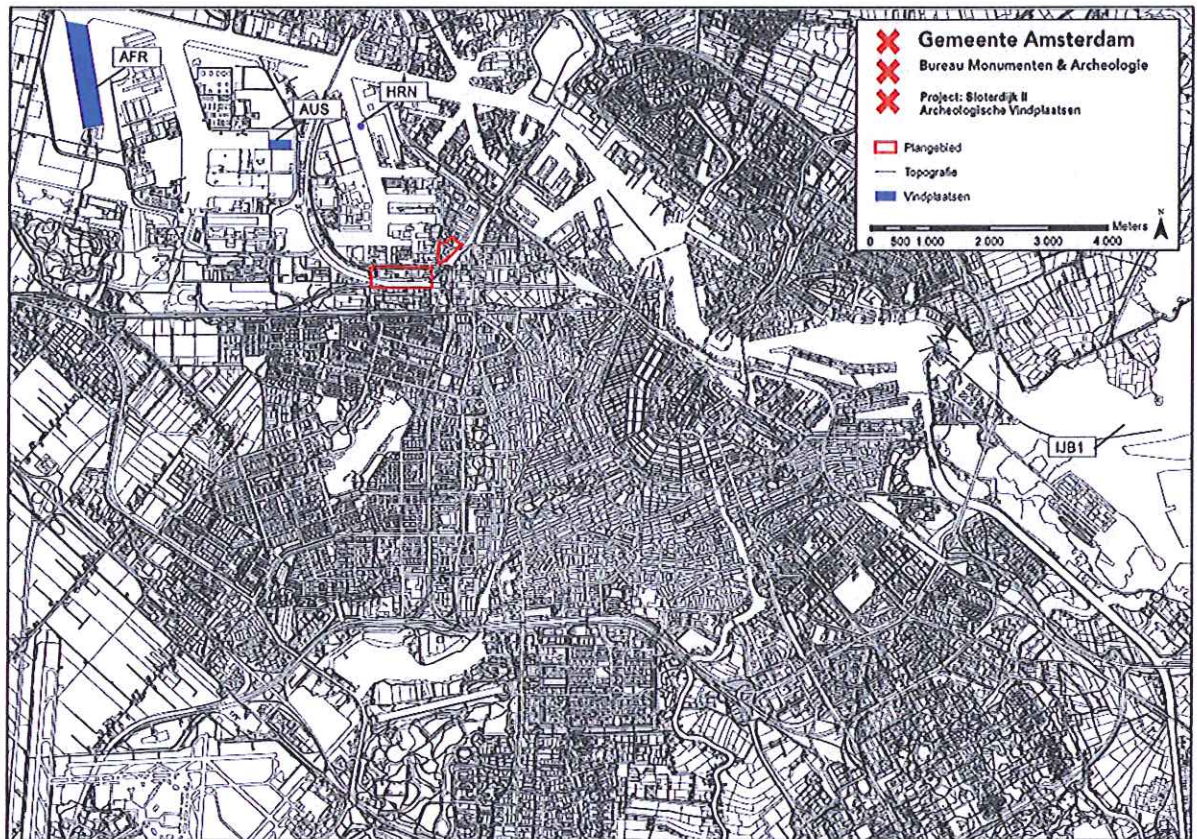
Binnen het plangebied is geen wettelijk beschermd archeologische monument aangewezen. Het verwachtingsbeeld van de AMK is algemeen van aard en dient in het kader van de planvorming nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch topografische analyse hierboven.

13 Het plangebied Sloterdijk II (rood omlijnd) op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, juli 2010). De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het AMK-kaartbeeld

3.4.2 Vindplaatsen in de omgeving van het plangebied

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Wel zijn op een aantal vergelijkbare locaties waarnemingen en/of een archeologische opgraving gedaan. De vondsten en structuren die op deze vindplaatsen werden gedocumenteerd zijn een graadmeter voor het archeologisch potentieel van het plangebied. De desbetreffende vondsten en vindplaatsen worden hieronder kort beschreven.

13 Overzicht van relevante archeologische vindplaatsen

Afrikahaven (AFR)

Tussen 1997 en 2000 heeft de afdeling Archeologie van BMA de ontgraving van de Afrikahaven begeleid om de bodemopbouw en stratigrafie te documenteren. Het archeologisch onderzoek bood inzicht in de ontwikkeling van het oude Holocene landschap en leverde met enkele losse vondsten waaronder een bewerkt stuk hout en een vuursteenschraaper in de overgangszone van het Hollandveen en de wadafzetting van de formatie van Naaldwijk (ca. 4,5 m + NAP), sporadisch bewijs voor menselijke activiteiten in de Bronstijd en/of het Neolithicum in dit gebied.¹⁶

Bij het opzuigen van het Pleistocene zand in het havenbekken is een slagrand van een mammoet geborgen. Deze vondst is niet uniek in Amsterdam. In het verleden zijn bij graafwerkzaamheden aan verschillende havenbekkens en de IJ-tunnel een groot aantal pleistocene zoogdierresten (ondermeer van de wolharige neushoorn, mammoet en reuzenhert) aan het licht gekomen.¹⁷

Australiëhaven (AUS)

Bij een waarneming van BMA in 1999 tijdens werkzaamheden aan de verlenging van de Australiëhaven zijn de geologische bodemlagen in kaart gebracht die aantonen dat het natuurlijk landschap in de late Bronstijd ter plekke mogelijkheden voor bewoning bood.¹⁸

Vaargeul Amsterdam-Lemmer (IJB1)

In mei 2007 is een historisch scheepswrak ontdekt bij baggerwerkzaamheden in de gemeentelijke wateren van het Buiten IJ in de vaargeul Amsterdam Lemmer tussen de IJdoornpolder en IJburg. Het scheepswrak (18,3 m lang en 4,8 m breed) bevond zich op 4,8 m diepte. Het betrof een waterschip uit het einde van de 16de eeuw. In september 2009 is het scheepswrak voor nader onderzoek

¹⁶ Veerkamp 2001, 15

¹⁷ Mededeling Dr. P.J.H. van Bree, Instituut voor Systematiek en Populatiebiologie, Universiteit van Amsterdam

¹⁸ Veerkamp 2000, 20

geborgen. Dergelijke vondsten geven aan dat ook in de voormalige waterzones van het IJ scheepsresten kunnen voorkomen.¹⁹

Den Hoorn (HRN)

Begin jaren '60 van de 20ste eeuw is langs het Velserpad in de IJpolder, ter hoogte van het voormalige veeneiland Den Hoorn, een vuurstenen sikkkel van 15 cm lang gevonden die gedateerd kon worden tot de Late Bronstijd (1.100- 800 v. Chr.). Onduidelijk is of de vondst afkomstig is van het voormalige veeneiland De Hoorn of dat het met opgespoten zand uit de nabijgelegen Westhaven op de locatie terecht is gekomen.²⁰

3.4.3 Bodemopbouw

Wat de bodemopbouw van het plangebied betreft varieert de huidige maaiveldhoogte tussen 0,8 m + NAP en 1,2 m + NAP, ca. 5 m boven de voormalige IJbodem of het oorspronkelijke polderpeil van de Groote IJpolder (ca. 4 m + NAP). Ter plaatse van het spoorwegemplacement is het terrein tot nog eens 6 m opgehoogd.²¹ Op basis hiervan kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten op minimaal 5 tot 11 m onder het huidige maaiveld liggen: in feite zal het zandpakket dikker zijn daar de oorspronkelijke bodem onder het enorme gewicht aanzienlijk weggedrukt is.

3.5 Conclusie: verwachtingsmodel

Op basis van bovenstaande inventarisatie zijn binnen het plangebied Sloterdijk II materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de scheepvaart van de 13de tot eind 19de eeuw. De archeologische overblijfselen kunnen bestaan uit scheepswrakken of afval uit deze periode. Ook kunnen er in de diepere ondergrond (dieper dan 12 m + NAP) overblijfselen uit prehistorische tijdvakken voorkomen. De archeologische sporen hiervan vertonen in de regel een wijde verspreiding en hebben een lage trefkans. Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied moet worden opgemerkt dat de recente ophogingen met een zandpakket van minimaal 5 tot 11 meter en de daaropvolgende aanleg van het bedrijfs- en spoorwegterrein de eventuele archeologische sporen ernstig zullen hebben aangetast.

¹⁹ Waldus e.a. 2010

²⁰ Woltering 1976, 235

²¹ Snellenberg 2008, 3

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van de historisch-topografische inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Sloterdijk II voornamelijk materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met het gebruik van het gebied van de 13de tot in de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszone op basis van historisch-topografische informatie

Het plangebied kent één verwachtingszone:

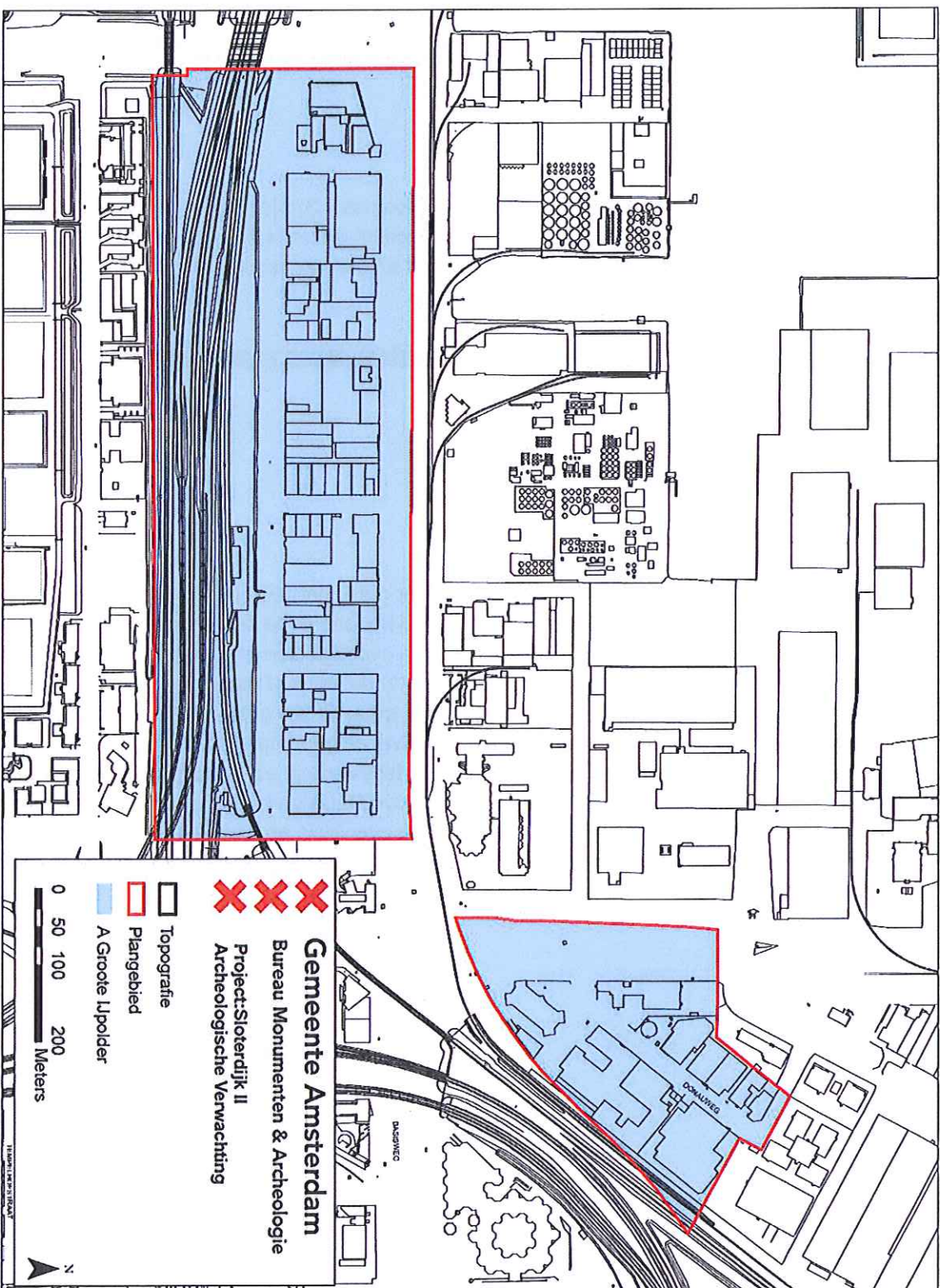
Begrenzing plangebied

Zone A: Groote IJpolder

De archeologische verwachting: laag/geen.

Betreft de in 1875 drooggemaakte Groote IJpolder die vanaf 1960 is opgehoogd. Onder de ophogingslagen bevindt zich de oorspronkelijke IJ-bodem. In de bedding van de voormalige IJ-bodem zijn scheepsresten of andere verzonken overblijfselen te verwachten die verband houden met de historische scheepvaart, vanaf de 13de eeuw of mogelijk vroeger. De enige samenhangende structuren zijn scheepswrakken, maar dit zijn geïsoleerde vindplaatsen met een lage trefkans. Ook kunnen losse vondsten, afval en gedumpt materiaal voorkomen die in de bedding zijn weggezonden. Tevens kan de ondergrond op grotere diepte (12 m ÷ NAP) prehistorische overblijfselen bevatten. Dergelijke overblijfselen hebben weinig samenhang en een wijde verspreiding. De kans op verstoring van eventuele archeologische resten is groot aangezien het terrein aanzienlijk is opgehoogd en intensief is geëxploiteerd als bedrijfs- en spoorwegterrein.

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaart van het plangebied Sloterdijk II is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in het plangebied. De verwachting wordt gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. Dit resulteert in een beleidskaart met daarop één zone met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (appendix: beleidsvarianten).

Archeologische Beleidszone op basis van de archeologische verwachtingszone

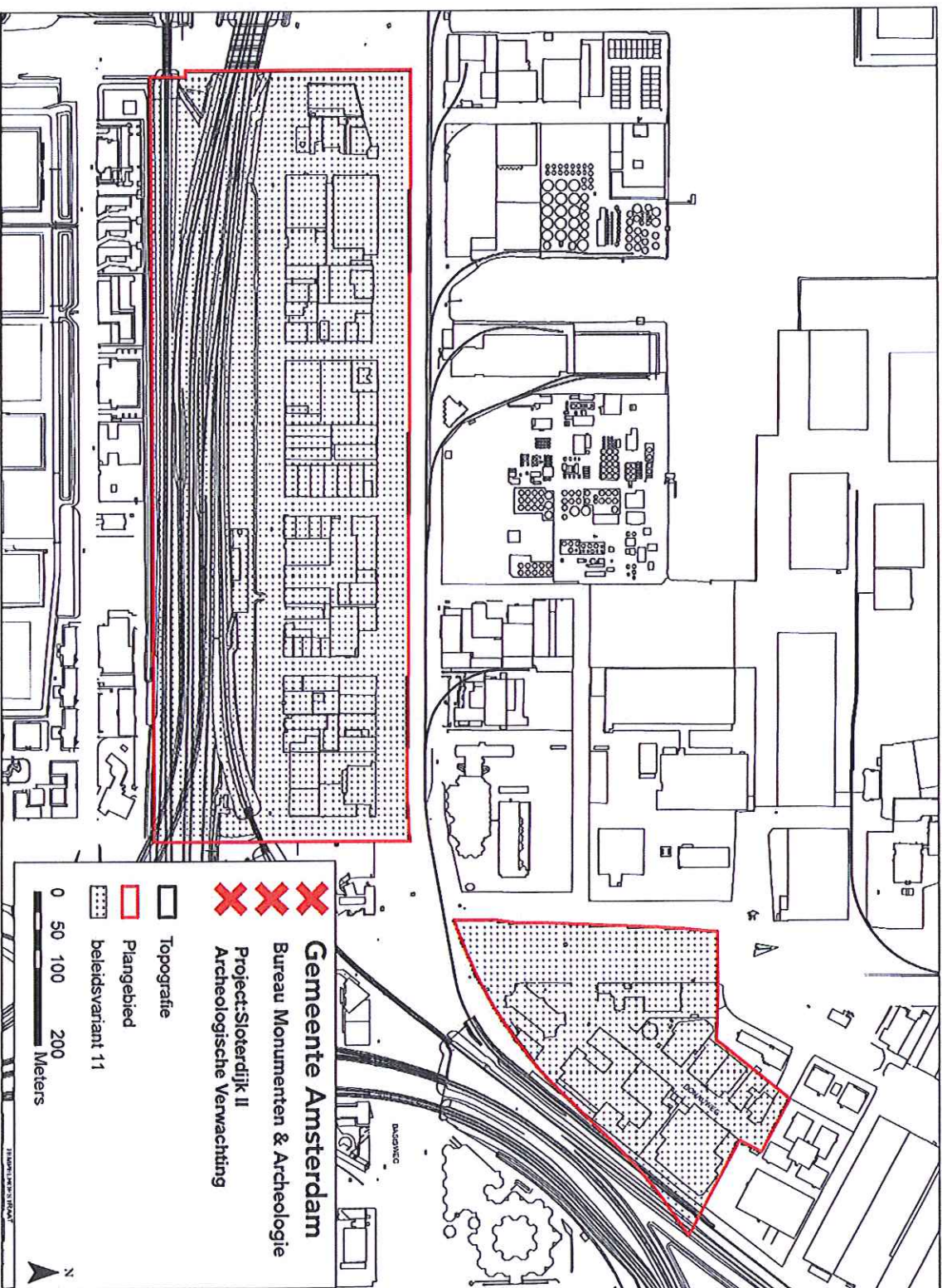
Begrenzing plangebied.

Beleidsvariant 11

Voor het plangebied geldt een negatieve verwachting vanwege de lage verwachting in combinatie met de hoge mate van verstoring. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt daarom bij alle bodemingrepen.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd voor het Plangebied Sloterdijk II. De mogelijkheid dat in de grond aanwezige archeologische waarden worden verstoord is afhankelijk van de archeologische verwachting gecombineerd met de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen.

In het plangebied bestaat één archeologische beleidszone met een negatieve verwachting. Deze beleidszone wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld wordt zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

ARCHIS: Archeologisch Informatiesysteem: <http://www.archis.nl/archisii/html/index.html>
CHW: Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland: <http://chw.noord-holland.nl>
SAA: Stadsarchief Amsterdam: <http://beeldbank.amsterdam.nl>
UB VU: Beeldbank UB VU: <http://imagebase.ubvu.vu.nl>

Literatuur

Bakker, A., 'Historisch Onderzoek Teleport', *Ingenieursbureau Amsterdam*. 2004
Bakker, M. (red), *Stadsatlas Amsterdam. Stadskaarten en straatnamen verklaard*. Amsterdam 1999
Bont, C., de, *homines manentes apud amestelledamme, een historische geografie van Amsterdam en omgeving in de middeleeuwen (800-1500)*. Wageningen 2004
BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*. Amsterdam 2005
Jansen, L., 'Geschiedenis van de Groote IJpolder', *Ons Amsterdam* 14 (1962), 89-91
Knap. G.H., 'Nieuw Amsterdamse "Natmakerij"', *Ons Amsterdam* 13 (1962), 124-128
Misset, C. (red), *De haven van Amsterdam. Zeven eeuwen ontwikkeling*. Bussum 2009
Provincie Noord-Holland, *Leidraad Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland. Ontwikkelen met Ruimtelijke Kwaliteit*. Haarlem 2010
Schmall, H., 'De trekschuit naar Amsterdam. Twee eeuwen openbaar vervoer', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F. *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 68-71
Schmall, H., 'Het Groot Noordhollandsch Kanaal', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F. *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 120-123
Snellenberg, A., 'Amsterdam Teleport. Nieuwe ronde, nieuwe kansen', *PlanAmsterdam* 5, DRO 2008
Veerkamp, J., *Verslag Archeologische Begeleiding Ontgraving Verlenging Australiëhaven Amsterdam*, Bureau Monumenten & Archeologie Amsterdam 2000
Veerkamp, J., 'Mammoet aan het IJ. De Afrikahaven als archeologische schatkamer', *Ons Amsterdam* 53 (2001), 326-329
Wagenaar, M.F., H., 'Nieuwe scheepvaartverbindingen', in Heinemeijer, W.F. en Wagenaar, M.F. *Amsterdam in Kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen 1987, 160-163
Waldus, W.B., e.a., *Wrak VAL7, Buiten IJ. De opgraving, lichting en het onderzoek van een 16e-eeuws waterschip*. (ADC Rapport 2064) Amersfoort 2010
Woltering, P.J. (red), 'Amsterdam', in *Archeologische kroniek van Noord-Holland over 1975*, Haarlem 1976, 235

Appendix I: beleidsvarianten, stroomschema

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van elf varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.
- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² of ondieper dan de 20ste eeuwse ophogingen.
- 6: Onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). De bebouwing dateert uit het einde van de 19de en de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² of ondieper dan de 19de en 20ste eeuwse ophogingen.
- 8: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
- 9: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen en buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt

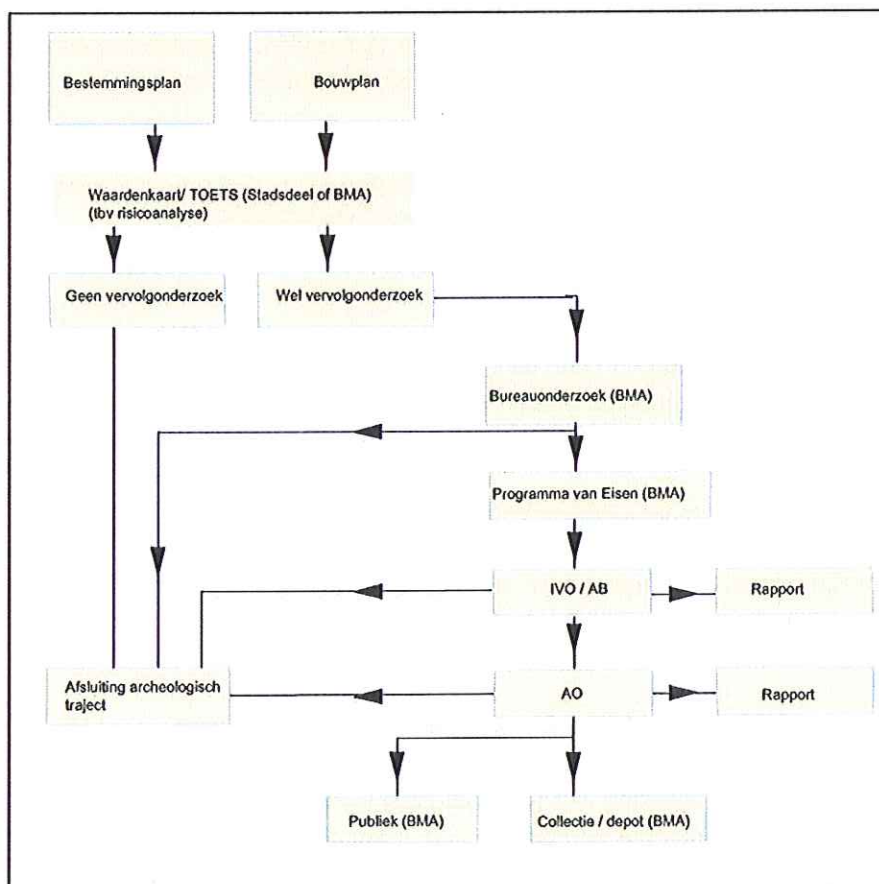
bij ingrepen in de waterbodem binnen het historisch centrum kleiner dan 2.500 m² en buiten het historisch centrum kleiner dan 10.000 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water liggen, of die onder water gelegen hebben en ingepolderd zijn of opgespoten zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen kleiner dan 10.000 m² of in de oorspronkelijke waterbodem of in het oorspronkelijke maaiveld.

- 11: Gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels e.d. en gebieden in de voormalige landelijke periferie van Amsterdam buiten de Singelgracht met een lage archeologische verwachting die bovendien opgehoogd, onderheid en bebouwd zijn aan het einde van de 19de en in de 20ste eeuw. Hier geldt een vrijstelling van archeologisch onderzoek.

Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor de beleidsvarianten, 4, 5 en 7 tot en met 10 geldt dat het dieptecriterium op de uiteindelijke beleidskaart nader wordt gespecificeerd.

Stroomschema archeologie BMA

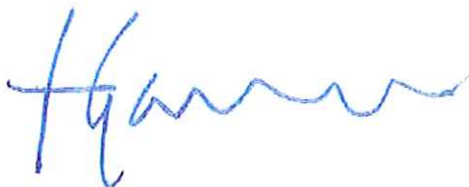
Appendix II: vindplaatsen

Topocode	Locatie	Jaar onderzoek
AFR	Afrikahaven	1997-2000
AUS	Australiëhaven	1999
IJB1	Buiten-IJ, vaargeul	2009
HRN	Velserpad, Groote IJpolder	1960-1962

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 11-038

Voor akkoord controle proces en waardestelling:

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Datum: 18-07-2011
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: dr. J. Euwe, drs. L. de Leeuw
Cartografie: drs. L. de Leeuw, dr. J. Euwe

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2011
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

